

Franc Janez, Osijek, Štrosmayerjeva ul. 14

Moji doživljaji v Španiji.

1./ Položaj v svetu v začetku vojne revolucije v Španiji leta 1936.

Takrat sem se nahajal v Belgiji kot rudar v mestu Lijež. Fašizem v Belgiji je bil takrat zelo razvit, vendar je bil delavski razred močnejši, tako, da lahko rečem, da je bil v stanju dobiti vse zahteve za zboljšanje življenja. To se je pokazalo v letu 1935, ko so bili veliki štrajki v največjih premogokovnikih in industriji v Liježu, Charle- rovi in Monsu itd. Toda ti štrajki so se nadaljevali iz leta 1935 v 1936. leto vse do meseca maja, a takrat so bili končani z uspehom v korist delavskega razreda.

Komunistična partija Jugoslavije v Belgiji je uživala veliko zaupanje in ugled pri belgijskem delavskem razredu, to pa zato, ker je KPJ čvrsto sodelovala z belgijskim delavskim razredom.

Komunistična partija Jugoslavije v Belgiji je takoj po apelu KP Španije dala apel, da se pomaga Španskemu ljudstvu moralno in materialno. KPJ je takoj pričela z mobilizacijo prostovoljcev za Španijo, tako, da je nekako koncem septembra 1936. leta odšla večja grupa prostovoljcev v Španijo. Dalje so sledile manjše grupe tri do pet prostovoljcev. Potovanje v Belgiji je bilo ilegalno. Ko smo prišli preko meje v Francijo, je bilo še bolje, ker se policija ni dosti zanimala za to, čeravno je dobro vedela, kam smo namenjeni. Jaz sem šel v Španijo v novembru 1936. Z menoj sta šla še dva Jugoslovana, katerih imen se ne spominjam.

V Parizu je bilo zbirališče prostovoljcev, ki se je nahajalo na Bulvaru de Lafajet. Tedaj nas je bilo tu okrog 200 prostovoljcev s celega sveta. Narod Pariza nas je sprejel z navdušenjem.

Iz Pariza smo šli vsi prostovoljci ob spremljanju pariškega naroda s klicanjem raznih parol, n:pr. Smrt fašizmu, Živela Španija, Živele komunistične partije vsega sveta itd. Peli smo razne proletarske pesmi: Marseljeza, Internacionala itd. Železniška postaja Austerlic v Parizu je bila polna ljudstva. Še ko se je vlak pomikal, so nas spremljali in klicali razne parole.

Tako so nas pričakali na vseh postajah, tudi pozno v noč, vso deo Perpignana. V Perpignanu smo prekoručili mejo za Španijo ter nadaljevali pot z avtobusi do Figerasa.

V Španijo smo prišli precej kasno v noč. Španski narod nas je navdušeno pozdravljal.

Drugi dan popoldne smo krenili z vlakom v Albaceto, vseh nas je bilo okrog 600 prostovoljcev. Figeras je majhno mesto, toda kljub temu nas je sprejelo veliko ljudstva in nas spremilo na postajo ob petju proletarskih pesmi in klicanju raznih parol. Ko smo prišli v Barcelono, smo po barcelonskih ulicah demonstrirali, priključile so se ogromne mase ljudstva, študentov, mladine. Velik del demonstrantov se je odločil, da gre z nami v Albaceto in na fronto v Madrid. Zanimivo je bilo, da so vsi mislili, da smo Rusi, ker so nas slabo razumeli (za nas Slovane, bodisi za Jugoslovane, Čeha, Poljake, Bolgare ali Ruse). V razgovoru smo se spoznali s študentom, ki je znal francosko, tako, da smo se lahko sporazumeli.

Pripomniti mora, da sem tudi pozneje naletel na mišljenja, da smo Rusi. Jaz sem objasnjeval, kaj je Jugoslavija, kje se nahaja, kakšna je njen položaj in njena družbena ureditev. Toda o tem bom še pozneje več povedal.

V Albaceto smo prišli ponoči, kjer so nas razmestili v vojašnice. Tu je bilo glavno zbirališče prostovoljcev. Vprašal sem za Jugoslovane, rekli so mi, da so vsi na fronti pri Madridu.

Tu so nas razdelili po raznih edinicah, prišli so vodje prostovoljcev, med njimi sem spoznal Andreja Martyja. Na dvorišču vojašnice so nas postavili v vrste in razmestili v dve grupi: v grupo prostovoljcev, ki so že služili vojsko v svoji domovini in grupo, ki še ni odslužila vojaškega roka. Tako sem izgubil dva tovariša, s katerima sem dopotoval v Španijo, ker še nista služila vojske.

Dodeljen sem bil v bataljon Franko Belge, to je bataljon Francozov in Belgijcev. Bil sem edini Jugoslovan, dva Poljaka in dva Rusa, a ostali so bili Francozi in Belgijci. Naš bataljon je štel 250 mož in smo bili takoj poslani za Madrid. Do Madrida smo potovali s kamioni. Tam smo dobili orožje (toda ne vsi, ker ga ni bilo dovolj) in še isti dan zvečer šli v akcijo na Kasa de Kamno. Ko smo prišli v malo hosto, nam je komandant dal povelje: "Tovariši vojaki, pred nami se nahaja vas, v kateri so fašisti in mi jo moramo zavzeti do jutra. Tam bomo dobili orožje in vse, kar nam je potrebno za borbo." Nato je šla patrola naprej in nam javila, da nam gre nasproti ena četa fašistov. Komandant je dal povelje, da se pripravimo za napad. Ko so fašisti, ne sluteč, kaj jih čaka, prišli do nas, smo jih naskočili in razorožili ter tako prišli do orožja in ostalega potrebnega za borbo. Vasi nismo napadali, ker smo bili preveč daleč v fašistični globini, poleg tega pa nam je nekaj fašistov ušlo, ki so alarmirali v vasi ostalo vojsko. Primorani smo bili, da se umaknemo. Pri umiku smo naleteli na fašistično zasedo, toda smo jo hitro uničili. V tej borbi smo imeli dva ranjena. Vse to se je zgodilo nekako koncem meseca novembra. Drugi dan smo bili napadeni od fašistov dvakrat, vendar brez izgube naših vojakov. Tu smo ostali šest dni. Potem smo se premaknili za par km na desno od Kasa de Kamno, a tu so bile neke palače bivšega kralja Španije Alfonza XIII. Tu smo imeli nekaj manjših napadov.

Okoli 15. decembra smo začeli z močnejšimi napadi, toda kljub težkim bojem smo napredovali le par kilometrov. 19. decembra sem bil lažje ranjen v desno roko. Borba je bila vsak dan hujša, posebno 24., 25. decembra, ko so fašisti napadli z vso svojo tehniko velike koncentracije artilerije, aviacije itd. Toda mi smo zdržali in odbijali njihove napade. 26. decembra smo pričeli z napadom mi ter primorali fašiste, da so se umaknili. S tem smo pridobili 4 km zemljišča in velike količine vojnega materijala. 28. decembra smo dobili zameno od španskih bataljonov. Formirala se je 12. udarna (jurišna) brigada. V sestavu te brigade je bil naš bataljon, bataljon Dombrovski in Karabaldi. Tako smo šli na fronto Gordalahara-Algora.

1. I. 1937 smo šli v napad na mesto Algora. Prvi dan napada smo napredovali 12 km, proti večeru pa so fašisti izvršili proti napad, ker so hoteli osvoboditi cesto in mesto, ki smo ga zavzeli. Borba je trajala do 22. ure ponoči. V tej borbi smo imeli precej izgub. Izgubili smo komisarja in komandanta bataljona. Pred močnim navalom fašistov smo se morali umakniti za 2 km. Mesta nismo zapustili, organizirali smo odpor. Fašisti so napadali dnevno z velikimi izgubami vojakov. 5. januarja smo šli v napad zopet mi in smo šli naprej za 4 km. Tu smo se vkopali in držali odpor. 8. januarja smo dobili zameno od španskih bataljonov.

Moj bataljon in brigada smo šli na fronto Las Rozas pri Madridu. Tu je moj bataljon napredoval za okoli 10 km. 14. januarja smo odšli na odmor v Eskorijal.

V Eskorijalu sem prišel skupaj z Jugoslovani, ki so bili v bataljonu "Dombrovski" v sestavu Balkanske Čete. Komandir Čete je bil Bolgar, po imenu Krištof, a njegov namestnik je bil Anatijeovski (Bauman). Zaprošil sem jih, ako bi lahko prišel v njihovo Četo. Po privolitvi mojega komandanta sem pristopil v njihovo Četo, kjer sem imel prijatelje - Jugoslovane.

Tako sem se javil 16. januarja v Četi Balkancev.

Čez par dni je šel naš bataljon v borbo na sektor Harama pod Sv. Martinom, kjer smo imeli težke borbe, posebno pri beli hiši. Iz moje čete smo imeli ranjenega samo enega Jugoslovana - Viktorja Šubera in nekaj Špancev. Tu smo ostali do začetka marca, nakar smo šli na odmor.

Nekako 6. marca smo zepet krenili na fronto Harama, ker so na tem sektorju fašisti prebili naše linije, ki so držale španske edinice. Srečanje s fašisti je bilo zanimivo: mi smo prišli po cesti s kamioni, a oni s tanki. Poskakali smo iz kamionov in začeli borbo, ki je trajala nekako 3 ure. Zavzeli smo jim 6 tankov in 600 ujetnikov ter mnogo drugega vojnega materiala. Potem smo zavzeli primerne položaje in se vkopali, nakar so bile manjše lokalne borbe vse do 18. marca.

18. marca smo prešli v ofenzivo in smo pregnjali italijanske fašiste 33 km daleč. V tej ofenzivi so fašisti izgubili preko deset tisoč ljudi in ves vojni material od štirih divizij. Na naši strani je bilo izgub okoli dva tisoč ranjenih in mrtvih. Moja četa je imela vsega tri ranjene in t tri mrtve. Ob tej priliki je bil ranjen komandir čete Krištof, za ostale sem pozabil imena. V tej ofenzivi sem bil imenovan v čin vodnika.

Nekako koncem marca smo dobili zameno in smo šli zopet na drug sektor pri Madridu, kjer smo vršili manjše borbe. Tu je bil ranjen poročnik Horvat Mirko. Kmalu smo spet dobili zameno in šli na drugi sektor fronte, to je na sektor Kasa de Kamno. Na tem sektorju smo imeli dosti težkih borb in je moja četa imela le enega mrtvega in dva ranjena.

15. maja smo se odvojili od bataljona "Dombrovski" in šli v zaledje na formiranje bataljona "Djuro Djakovič". Mesta, kjer smo bili, se ne spominjam. Koncem meseca maja smo šli v Tortozo, kjer smo izpopolnili naš bataljon večinoma s Španci. V Tortozi smo ostali nekako petnajst dni. Potem je šel moj bataljon v Karabanjo, jaz pa sam še ostal v Tortozi nekoliko dni, ker sem še čakal na ljudi, ki bi morali priti

zaradi izpopolnitve našega bataljona. Čez nekaj dni sem dobil tristo Špancev, ki so bili predvideni za naš bataljon in potem sem šel z mojim bataljonom v Karabanjo. V Karabanji smo izvršili potrebne vežbe z novimi tovariši.

Nekako v začetku julija smo šli na fronto Vila Neva de Kanada (Brunete). Tukaj je moj bataljon "Djura Djakovič" prvič stopil v borbo. Na tem sektorju smo vodili težke borbe. Čez nekaj dni smo bili premeščeni na sektor Las Rozas, kjer smo vodili zopet težke borbe. V tej borbi smo imeli precej izgub, a največ smo izgubili novih borcev, ker niso bili še dovolj izkušeni v borbi. Ravno tako smo izgubili nekaj starih borcev (poročnik Barišič Mijo, vodnik Marodini Edvard, Černec Gustelj in Urbanc Franek-Čeh). Tu je bil ranjen tudi moj komandir čete. Na njegovo mesto sem postavljen jaz in sem dobil čin poročnika. Na tem sektorju smo ostali do konca meseca julija, nakar smo dobili zameno in smo šli na novo fronto.

Moj bataljon je šel na sektor Zaragoza. Nekaj dni je vodil težke borbe s fašisti. Tu smo napredovali nekaj km, a 4 km pred Zaragozo sem bil ranjen v levo nogo, to je bilo 21. avgusta. V tej borbi je imel moj bataljon velike izgube. Fašisti so imeli še večje izgube. Takrat je ostal zdrav v mojem bataljonu menda samo Kranjc od Slovencev. Zvečer 21. avgusta sem bil odpeljan v bolnico, odkoder so nas zaradi bombardiranja evakuirali v bolnico Beni Kazin. Tu so me operirali dvakrat. Po operaciji sem zbolel na pljučih. Če ne bi bilo dobrih zdravnikov, bi gotovo umrl. Ko sem bil že boljši, sem pisal v moj bataljon in dobil odgovor, da je v njem zopet dosti Jugoslovanov in zvedel, da je mojemu komandantu bataljona Baumanu odtrgalo nogo. Koncem decembra sem bil premeščen v bolnico v Murcijo, kjer sem naletel na našo zdravnico Anko in bolničarko Milico, a pozneje je prišel še dr. Cvetkovič. Iskreno moram reči, da so naši zdravniki noč in dan skrbeli za naše zdravje.

Nekoliko časa pozneje so v isto bolnico prišli Aleš Bebler, Stanko Bobnar, Karlo Mrazovič in Romih ter še nekaj drugih, katerih imena sem pozabil. V tej bolnici smo ostali nekako do konca marca 1938. leta. Nato smo bili evakuirani iz Murcije v neko mesto za Barcelono. Jaz sem takrat že precej dobro hodil, ker mi je rana bila že precej dobro zaceljena. Javil sem se na komisijo, da grem na fronto, toda zdravniki me niso pustili. Dovolili so mi, da grem lahko v Šolo, ki se je takrat nahajala v bližini Barcelone. V tej šoli nisem ostal dolgo, ker je bila razformirana zaradi stalnega bombardiranja. Potem sem bil poslan v Gičols, kjer sem našel zopet dosti naših tovarišev-invalidov, Bobnarja, Beblerja, Mrazoviča, Jardasa itd.

V Gičolsi nas je bilo več Jugoslovanov skupaj in tu smo imeli redne partijske sestanke. Postavljali smo vprašanje, kdo bo šel prvi iz Španije v Pariz, ker smo takrat že vedeli, da se bliža konec ^{naše} borbe. Celó za nas invalide je bilo potrebno, da se sklonimo preje in ne čakamo do konca v Španiji, ker nismo bili več sposobni za fronto.

Vloga Komunistične partije Jugoslavije pri popularizaciji borbe španskega ljudstva. KPJ je bila zelo popularizirana med španskim ljudstvom, ker so člani KPJ vse stvari dobro objasnili španskemu ljudstvu. Jaz sem že v začetku mojega pisanja govoril nekaj, kaj so Španci mislili, ali bolje rečeno, niso nič mislili o Jugoslaviji, ker pravzaprav sploh niso vedeli, kje je Jugoslavija. Ne trdim za vse Špance, toda večina je bila slabo poznana s svetovno geografijo, a posebno z Jugoslavijo, njenim režimom in da o družbeni ureditvi sploh ne govorim. Kot sem že rekel, da je večina španskega naroda mislila, da smo Rusi, smo vsi Jugoslovani - člani KPJ pravilno objasnjevali španskemu narodu, da smo Jugoslovani in da imamo Komunistično partijo, ki vodi razredno borbo v domovini in izven nje proti fašističnemu režimu in da nas je Partija poslala v Španijo, da se borimo proti fašizmu. Prišel sem do zaključka, da je španski narod imel v nas

in našo Partijo veliko zaupanje. Ravno tako je Partija uživala velik ugled pri španskem ljudstvu, ker so se naši komunisti tako herojsko borili in dajali svoja življenja za proletariat in Clovečanstvo.

II. del

Kot sem že omenil, da smo se pripravljali v Gičolsu za odhod iz Španije, tako sem bil pri prvi grupi za odhod iz Španije. Iz Španije sem šel v juliju 1938. leta in sem bil poslan v Pariz, kjer sem se povezal s komitetom. Od komiteta sem dobil denar, ki sem ga delil našim borcem - prostovoljcem, da so imeli za hrano in stanovanje.

Nekoliko dni pozneje so prispeli v Pariz še ostali invalidi: Bebler, Bobnar, Mrazovič, Vlahovič in še mnogi drugi. Do tega časa sem sam skrbel za stanovanja itd. za borce. Ko so prišli še ostali omenjeni tovariši, smo organizirali naš komitet, ki je imel nalogo, da skrbi za borce, ki so se vrnili iz Španije.

V Bulevaru de la Lafajet smo zavzeli dva hotela, kjer smo ^{se} nastanili. Jaz sem bil finančnik za vse, denar odnosno pomoč sem prajemal pri Glavnem internacionalnem komiteju v Parizu, nekaj pa smo dobivali od naših članov Partije iz raznih držav: Kanade, Amerike, Argentine itd.

Nekaj časa smo se hranili v restavraciji, potem pa smo organizirali svojo kuhinjo za ves kolektiv. V kolektivni kuhinji je bila cenejša in boljša hrana. Poleg denarne pomoči smo prejemali pomoč v naturi, t. j. v hrani. To pomoč smo dobivali od naših raznih trgovcev, ki so imeli v Parizu svoje trgovine.

Naš komitet je bil za to, da se naši borci vrnejo v Jugoslavijo, seveda nekaj jih je tudi odšlo. Jaz in Karlo Mrazovič sva bila namenjena, da greba skupaj v Jugoslavijo, toda Tomo Brejco ni bil za to, da grem v Jugoslavijo, temveč da grem v Belgijo. Zato sem šel

v Belgijo, in to koncem septembra 1938. leta.

Ko sem prispel v Lijež, sem se takoj javil na policijo, ki me je zažela v zaporu in me zasliševala. Najbolj jih je zanimalo, kdo me je napotil v Španijo in zakaj sem šel v Španijo in če sem komunist. Odgovoril sem jim, da sem šel sam v Španijo, na lastno iniciativo, da sem se šel boriti proti fašizmu, ker sem antifašist.

V času, ko sem bil v zaporu, je izšla odredba socialističnega ministra Vandervelda, da se mora vse španske borce - prostovoljce, ki se nahajajo v zaporu, takoj izpustiti na svobodo, razen tistih, ki so imeli kakšne kazni še od prej predno so šli v Španijo. Tako sem bil izpuščen iz zapora, sedel sem vseeno 8 dni. Pri odpustu iz zapora me je policija strogo opozorila, da ne smem voditi nikakršne propagande in da bodo vodili kontrolo nad menoj. Jaz se na to nisem oziral.

Nato sem odpotoval v Eysden, provincijo Limburga, kjer sem se nastanil in pričel voditi sestanke z manjšimi skupinami od tri do pet članov Partije in simpatizerjev. Nato sem se povezal s socialističnim sindikatom, tako, da je sindikat sklical sestanek, na katerem sem lahko imel govore in objasnjeval potek in razvoj borbe v Španiji.

Potem sem šel v Čarlerove, kjer sem na isti način organiziral sestanke. Ravno tako smo se sestajali člani Partije.

Pozneje je prišlo v Belgijo še več naših prostovoljcev, ali od nekaterih nismo imeli dosti koristi, ker so se bali policije in tako so se pasivizirali. Najbolje smo bili povezani in skupno sodelovali Balajić Franc in Čečura Nikola.

V Bruslju smo imeli svoje organizacijo vseh španskih prostovoljcev, ki smo jo imenovali prijateljstvo španskih dobrovoljcev. Od organizacije smo dobivali nekaj pomoči v naturi in nekaj v denarju. Nekaj pomoči smo dobivali tudi od naših članov Partije in tako smo živeli, ker

nam belgijske oblasti niso dale zaposlitve.

V letu 1940 so nas belgijske oblasti pozvale, da se moramo vsi zaposliti. V mesecu maju je prišla nemška okupacija in takrat smo z našim delom malo prenehali. Ko smo videli, da se Nemci ne zanimajo za nas, smo takoj zopet pričeli z organiziranim delom in to je mirno trajalo vse do polovice leta 1941. Ko so se potem vršile razne sabotaže in so se Nemci začeli malo bolj zanimati za nas, smo morali postati bolj previdni, da nam niso prišli na sled, da tudi mi sodelujemo v teh raznih akcijah. V teh akcijah je bilo dosti Rusov, ki smo jih osvobodili iz taborišč. Pripomniti moram, da je v času, ko je Nemci in Rusi postavili svoje trgovinske odnose, izstopilo iz belgijske komunistične partije mnogo komunistov, ki so potem postali gestapovci in se potem zopet vrinili v Partijo in tako izdajali komuniste in simpatizerje Nemcem. Na ta način je bil aretiran tudi Čečura Nikola in še neki Belgijci in Italijani, s katerimi sem imel dobre veze. Na srečo gestapovec, s katerim so oni imeli veze, ni za mene vedel ničesar. Zadovoljil se je z malim plenom, za katerega je pozneje plačal s svojo glavo.

Pozneje, to je v letu 1943, ko so Nemci doživljali velike poraze, so v gestapovce začeli vleči tudi Slovence in ti ljudje so postali kuhani in pečeni Nemci. Toda nikogar niso mogli vloviti, med seboj so govorili, da je treba ustreliti španskega borca (mislili so na mene). Jaz sem bil o tem takoj obveščen in sem se umaknil v ilegalo. Omeniti moram nekoliko imen teh kuhanih in pečenih slovenskih Nemcev. Najhujši so bili: Olif Franc, Var Martin, Ormož Johan itd.

V letu 1944 sem sodeloval v ^{odprti} borbi z Nemci vse do prihoda ameriških in britanskih čet. Za časa same borbe v Jugoslaviji so Belgijci od začetka mnogo govorili o naši borbi, toda niso mogli razumeti, kdo se prav za prav

bori proti Nemcem, ker so vedno poslušali londonski radio, a on je vedno imenoval Četnike, kako se borijo proti Nemcem in Italijanom. Toda mi smo jim objasnjevali, da se Četniki ne borijo proti Nemcem, temveč proti partizanom in proti Komunistični Partiji Jugoslavije. Pozneje, ko je pričel radio svobodna Jugoslavija daja-ti svoje emisije, so začeli gledati drugače. Dejali so, da smo mi pravi, da se v Jugoslaviji res bori Komunistična partija, a ne Četniki. Vse je začelo govoriti o Titu, kakšen je to junak, ki se bori proti takim velikim silam in kako je mogla KPJ organizirati mase in jih povesti v tako težko borbo. In zopet smo objasnjevali, da je KP Jugoslavije edina partija in stranka, ki je svojemu narodu zvesta in da ima ravno zato vse mase za seboj itd.

Po osvoboditvi Belgije od Nemcev koncem septembra 1944. leta smo španski prostovoljci in še ostali člani Partije začeli organizirati društvo vseh Jugoslovanov v Belgiji, ime tega društva je bilo "Svobodna Jugoslavija". Cilj društva je bil, da zbere vse naše ekonomske emigrante za povratek v domovino, dalje, da se popularizira naša domovina, ki je izvršila revolucijo. Tako smo ustvarjali prijateljstvo z ^{Belgijci} ~~belgijskimi~~ ostalimi emigranti.

Jaz sem to društvo razširil tudi v Holandijo, kamor sem šel ilegalno. Pozneje sva se povezali ~~z graničarji~~ z graničarji, katerim smo objasnili, da sva Jugoslovani in da imamo v Belgiji naše društvo in da želimo ravno tako društvo organizirati v Holandiji. Graničarji obeh držav so bili na to zelo ponosni in so nas stalno spraševali o tovarišu Titu in situaciji v Jugoslaviji.

V januarju 1946. leta sem se vrnil iz inozemstva in s tem je bilo moje delo v inozemstvu končano.